

## DEDE KORKUT KİTABI'NDA MİZAH

## Humor in The Book of Dede Korkut

Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ\*

## ÖZ

Evrensel bir olgu olan mizah, güldürerek eğlendirmesi bakımından geniş halk kitlelerine ulaşabilme yetisine sahiptir. Bu özelliğe eğitsel yönünü de eklediğimiz zaman mizahın kullanım alanı bir hayli genişler. Edebiyat, bu kullanım alanlarından sadece birisidir ve birçok edebi tür, mizahtan yararlanmıştır. Diğer taraftan kültür, bir sanat dalı olarak içinden çıktığı toplumu yansıtan edebiyat sayesinde nesilden nesle aktarılmıştır. Kültürel bir ürün olan Dede Korkut Kitabı da sözlü ve yazılı edebiyat aracılığıyla günümüze kadar ulaşan nadir eserlerdendir ve Oğuzların IX-XI. yüzyıllardaki sosyo-kültürel yapısını yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu sosyo-kültürel yapının bir parçası olan mizah, Dede Korkut Kitabı'nda yeri geldikçe kullanılmıştır. Çalışmamızda günümüz mizah kuramlarından hareketle Dede Korkut Kitabı'ndaki mizahi unsurları inceleyip Oğuzların ulusal mizah anlayışını irdelemeye çalıştık.

**Anahtar sözcükler:** Dede Korkut Kitabı, Mizah, Komik, Gülme, Oğuz.

## ABSTRACT

Humor as a universal phenomenon is capable of being able to reach the broad masses with regard to entertaining by making one laugh. When we add its instructional side to this attribute, humor's area of usage broadens significantly. Literature is one of these areas of usage and many literary genres utilized humor. On the other hand, culture as a branch of art was transferred from generation to generation thanks to literature reflecting the society from which it emanated. The Book of Dede Korkut, which is a cultural product, is one of the rare works endured to present day via oral and written literature and it is significant in terms of reflecting the socio-cultural structure of the Oghuz Turks in IX-XI. centuries. Humor, which is a part of this socio-cultural structure, was used in The Book of Dede Korkut when necessary. In our study, we examined humorous elements in The Book of Dede Korkut starting off from the current theories of humor and tried to scrutinize the Oghuz Turks' understanding of national humor.

**Key words:** The Book of Dede Korkut, Humor, Comic, Laughing, Oghuz.

## Giriş

Duygu ve düşünceleri aktarma yollarından biri de mizahtır. Asıl yazılış şekli *müzah* (Devellioğlu 1997: 790) olan fakat zamanla *mizah* şeklinde telaffuz edilerek yazı dilinde de aynı şekilde kabul gören Arapça kökenli bu kelimenin

\* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi aoguvenc@atauni.edu.tr

Türkçe karşılığı *gülmece*, Latince karşılığı ise *humordur*. Kavramın Türkçe karşılığı görüldüğü üzere gülmek fiili ile oluşturulmuş bir kelimedir. Dolayısıyla mizah ile gülmek eylemi arasında yakın bir bağ kurulduğu aşikârdır. Latince *humor* kelimesinin birkaç anlamından biri nemlilikdir. “Bu anlam bizdeki güldürmek için girişilen bir dizi eylemi açıklamak amacıyla söylenen sululuk yapma mecazi ifadesini akla getirir.” (Kortantamer 2007: 65). Ancak *humor*, kelimesinin tanımına dair en dikkate değer yaklaşım, insan ve dünyanın oluşumuyla ilişkilendirilendir. Daha açık bir ifadeyle bu yaklaşımda insan vücudunun temelini oluşturan unsurlar ile yine insana özgü ruhsal öğelerin bağlantısına vurgu yapılır. *Humour*, Ortaçağ psikolojisine göre değerlendirildiğinde insan vücudunu oluşturan kan, balgam, kara safra, sarı safra adındaki dört sıvı olarak tanımlanır. (Eker 2009: 50) Aslında yukarıda bahsedilen nemlilikle bu dört sıvı kastedilmektedir. İşte bu sıvıların insandaki yoğunluk durumuna göre bir kimsenin hâli, karakteri, yönelimi, eğilimi, tertip ve düzeni ya da dengesi, ruhsal durumu, zekâsı, akıl durumu, yerli-yersiz istekleri, düş ve kuruntuları ortaya çıkar (Eker: 50). Öte yandan *humour* ya da Türkçe telaffuzuyla *humor* kelimesinin karşılığı olan vücuda ait nem ile dünyanın oluşumundaki dört temel madde arasında kurulan bağ, konuya farklı bir boyut kazandırır. Buna göre dünyanın yaratılışındaki dört temel öğe olan hava, su, toprak ve ateş, insan vücudunu oluşturan dört temel sıvı ile bağlantılıdır. Dolayısıyla tabiattaki bu dört öğe, insanın ruh dünyasını, duygu ve düşüncelerini etkilemektedir (Eker: 50-51). Mizah da böyle bir etkileşimin insana ait bir ürünüdür.

Türk toplumunun mizah kültürüne İslamiyet öncesi devirlerden itibaren sahip olduğunu gösteren çeşitli kaynaklar vardır. Bu kaynaklardan biri olan Divan-ı Lügatî't Türk'te yer alan “Külüt” (Kaşgarlı Mahmud 2005: 334) maddesindeki “halk için gülünç olan şey” açıklaması bize o dönemde yaşayan Türkler arasında gülmeye dair bir düşünce sisteminin olduğunu gösterir.

Bu bağlamda edebî kültürümüze ait en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı mizahi bakımdan incelemeye değerdir. Türk kültürüne ait birçok dinamiği bünyesinde barındıran bu eser, mizahi yönden incelenerek IX ve XI. yüzyıllarda Türk toplumunun mizah anlayışı, dolayısıyla dünya görüşü ve hayat felsefesi hakkında bilgi elde edilecektir. Böylece toplumun veya kişinin kendini ifade etme yollarından biri olan mizahın halk anlatılarında nasıl bir rol üstlendiği daha açık bir şekilde ortaya koyulacaktır.

### 1. Mizah Kuramları

Dede Korkut Kitabı'ndaki mizahi unsurları belirleyebilmemiz için öncelikle komik ve komiğin bir ifade biçimi olan mizahın kaynaklarını belirlemek gerekir.

Henri Bergson, grup hâlinde toplanan insanların tümünün, duyarlıklarını bir kenara bırakıp sadece zekâlarını çalıştırarak, dikkatlerini aralarında birine yönettikleri zaman komiğin ortaya çıkacağını söyler (Bergson 2006: 13). Çünkü duyarlı insan karşılaştığı komik bir durum karşısında, hislerinin etkisiyle, gülme eyleminin gerçekleştiremez. Sözelimi, dikkatsizliğinden dolayı düşen bir adama duyarlı bir şekilde yaklaşıldığında ona acınacak ve yardım etmek istenilecektir. Duyarlılığın kapalı olduğu bir durumda çeşitli hislere kapılmak yerine adamın becerisizliğine gülünecektir.

Bergson, komiğin kaynaklarından bahsederken biçim komiği, devinimlerin komiği, durum komiği, söz komiği ve karakter komiği başlıklarına dikkat çeker (Bergson: 2006). Ona göre bu faktörlerin kaynağı tamamen insandır. Başka bir ifadeyle insana özgü olanın dışında komik yoktur (Bergson 2006: 11).

*Biçim* komiği bahsinde Bergson, göze hitabeden biçimin neye göre komik olarak algılandığını sorgular. Sözelimi koşarken ayağı takılıp düşen bir adama gülünmesinin ardında adamdan beklenen hareketin tamamlanamaması yatar. Başka bir ifadeyle bu durum “mekanik bir katılığın görülmesi” (Bergson: 14) ile açıklanır. Biçimle ilgili komiğin kaynağını sorgulayan Bergson, komik bir yüzün ne olduğunu irdeleyerek konuyu açıklamaya çalışır. Ona göre maddeyi biçimlendiren ruh, canlandırdığını bedene incelik katar. Ruhun yaşamı madde tarafından dıştan kabalaştırılıp, deviniminin dondurulmasıyla komik elde edilebilir (Bergson: 23). Mesela normal görünüşü sürekli ıslık çalıyormuş şeklinde olan bir yüz komiktir. Çünkü insanın yalnızca ıslık çalarken büründüğü o görünüş, kişinin her zamanki hâlidir. Dolayısıyla bir yüzdeki hatlar ne kadar uyum içinde olsa da tam bir denge içinde değildir. Kısaca, her yüzde bir bozukluk hep vardır. Biçime ait komiği en iyi şekilde yansıtan bir sanatçı olarak karikatürcünün yaptığı ise bu bozukluk ya da değişiklikleri yakalayıp büyüterek gözlerin göreceği bir hâle getirmektir. (Bergson: 22) Hareketlerin komiğini *canlının üstüne kaplanmış mekanik* (Bergson 2006: 27) tanımını altında inceleyerek canlı ve mekanik arasında komiğe neden olan ilişkilere dikkat çeken Bergson’a göre insan bedenine ait durumlar, jestler ve hareketlerin gülünçlüğü, o bedenin basit bir makineyi düşündüğü ölçüdedir (Bergson: 23). Burada bahsedilen düşünce, canlının nesneleşmesidir ya da Bergson’un tabiriyle “kişinin nesne izlenimi vermesi” (Bergson: 36)dir. Örneğin, süregelen hareketlerinden dolayı hep aynı ciddiyet ve ruh hali ile bir nevi makine gibi hareket ederek ders anlatan bir öğretmenin ders anlattığı bir sırada karnının şiddetli bir şekilde guruldaması ya da bir trambolin üzerinde sürekli atlayarak gösteri yapan animatörün zamanla seyirci tarafından bir nesne gibi algılanması komiği ortaya çıkarır.

İnsanı çocukken eğlendiren çeşitli mekanik düzenleri tespit ederek komiğin *durum* bağlamında kaynağına ulaşmaya çalışan Bergson, dıştan bakıldığında yaşamı basit bir mekanizma üstünde kuruluymuş gibi gösteren temel nitelikleri belirler (Bergson 2006: 51). Böylece canlıyı basit bir mekanizmadan ayıran dış nitelikleri ortaya çıkarır. Sonunda tespit edilen bu niteliklerin karşıtlarından yola çıkarak şu üç yöneme ulaşır: “Yineleme, tersine çevirme ve dizilerin birbirinin içine girmesi.” (Bergson 2006: 52). Sokakta aynı şekilde giyinmiş birkaç kişinin belirli aralıklarla yanımızdan geçmesi ya da ardı ardına birkaç defa ayağımızın bir şeye takılmasıyla dengemizi kaybederek düşme tehlikesi atlatmamız komiği doğurur. Çünkü burada bir tekrar yani *yineleme* söz konusudur. *Tersine çevirmede* ise bir olayın gittikçe büyüyüp içinden çıkılmaz bir hâl alarak kahramanın aleyhinde sonuçlanmasıdır. Senaryosunu Umur Bugay’ın yazdığı, yönetmenliğini Zeki Ökten’in yaptığı, başrollerde Kemal Sunal, Savaş Yurttaş ve Güzin Özipek’in yer aldığı *Davacı* adlı 1986 yapımı film, bu bahse verilecek güzel örneklerden biridir. Film, komşu iki ailenin ufak bir meseleden dolayı birbirlerinden şikâyetçi olmaları sonucunda yedi yıl boyunca mahkemede verdikleri mücadeleyi konu edinir. Bu yedi yıllık süreçte her iki taraf da herhangi bir sonuca ulaşamamış, üstelik maddi ve manevi zarara uğramıştır. Olayların iç içe girerek içinden çıkılmaz bir duruma girmesi *dizilerin iç içe girmesi* ifadesiyle açıklanır. Genelde orta oyununda gördüğümüz bir güldürme şekli olan bu yöntem, günümüzde sitkom adı verilen radyo kökenli TV komedilerinde de kullanılır. Bu güldürme şekline ise senaryosunu Sadık Şendil’in kaleme aldığı, Ertem Eğilmez’in yönettiği, başrollerini Kemal Sunal, Şener Şen ve Halit Akçatepe’nin paylaştığı 1976 yapımı *Süt Kardeşler* adlı filmi örnek verebiliriz. Filmde konak sahibi yaşlı bir kadın olan Melek Hanım, sinirli abisi Hüsamettin’e sutoğlu Şaban ile birlikte gelen Ramazan’ı damadı Bayram olarak tanıtır. Bir süre sonra damadı Bayram’ın da eve gelmesiyle birlikte vaziyet içinden çıkılmaz bir hal alır.

*Söz komiği* bahsinde dilin anlattığı komik ile yarattığı komiğin birbirinden ayrılması gerektiğini (Bergson 2006: 58) vurgulayan Bergson, karakter komiğinin kişinin toplumla uyarsızlığı ve izleyicinin bu uyarsızlığa duygulanmaması koşullarıyla ortaya çıkacağını ifade eder (Bergson 2006: 78). Sözelimi saçma bir düşünce beylik bir düşünce kalıbına sokularak komik elde edilebilir ya da mecazlı anlamda kullanılan bir anlatım gerçek anlamda kullanılıyormuş gibi gösterilerek de komiğe ulaşılabilir. Bütün sanatlar kardeşdir sözü bütün sanatlar kız kardeşdir ya da bütün sanatlar kuzendir şeklinde komikleştirilebilir (Bergson 2006: 62-64).

*Karakter komiği*, topluma adapte olamayan kişi kaynaklıdır. Topluma uyarlanmış kişi, toplumun beklentilerine göre hareket ederken, topluma uyarsız kişi içinde yaşadığı toplumu dikkate almaz. Bu yüzden toplumun gidişatına ayak uyduramayan kişi, kendi gerçeklerinden sıyrılıp toplumun gerçeklerine döneme-

diği için gerçek dünyanın sert duvarına çarparak gülünç bir duruma düşer (Nesin 1973: 25).

Komiğin bir sonucu olan gülme eyleminden yola çıkarak komiğin kaynağını belirlemeye çalışan John Morreall, gülmeyi, "üstünlük, uyumsuzluk, rahatlama ve yeni bir kuram olarak ileri sürdüğü güzel bir psikolojik değişimden kaynaklanan gülme" şeklinde dört kurama dayandırır (Morreall 1997).

Bireyin karşısındaki kişiye karşı kurduğu üstünlük ve bunun sonucu ortaya çıkan gülme eylemi, mizaha farklı bir açıdan yaklaşılmasına ortam hazırlamıştır. *Üstünlük kuramı* adı verilen bu yaklaşıma göre kendisine karşı herhangi bir insani özellik konusunda üstünlük kurulan kişiye gülünür (Morreall 1997: 22). Eker'e göre bu kuramın temelinde "rakibi saf dışı bırakmaktan duyulan keyif, bir başkasını dezavantajlı duruma getirmenin verdiği haz, öteki konumundaki kişinin düştüğü kötü durumdan duyulan mutluluk, başkalarının talihsizliklerinden ve acılarından alınan zevk, bedensel çirkinlik veya bozuklukların kendi bedeninde olmamasından duyulan memnuniyet ile mantıksız hareket ve eylemlere gülme yer almaktadır." (Eker 2009: 140) Sözelimi yolda ayağı kayarak düşen bir adama gülünmesinin sebebi, düşme ile alakalı görüntü değil, "o düştü ama ben düşmedim ya da düşmezdim" düşüncesiyle kurulan üstünlüktür.

Yetişkinlerin mizah anlayışını durumların uyumsuzluğuna bağlayan Morreall'a göre şeylerin nasıl olduğuna dair sahip olunan kalıbın bozulması uyumsuzluktur (1997: 89-90). Bu bağlamda nesne ya da durum uyumsuzluğu ile bir insanın o nesneyi ya da durumu temsil edişindeki uyumsuzluk arasındaki farkın tespit edilebilmesi için konunun *şeylerdeki uyumsuzluk ve sunuştaki uyumsuzluk* olarak iki ayrı başlık altında ele alınması gerekir (Morreall 1997: 93).

### 1. Şeylerdeki Uyumsuzluk

A. Bir nesne ya da insana ait bazı bozuklukların o nesne ya da kişiyi beklenmeyecek ölçüde bayağılaştırması. İnsana ait bozukluklar:

- 1) fiziksel bozukluklar
- 2) bilgisizlik ya da cahillik
- 3) ahlaki bozukluk
- 4) başarısız işler.

B. O şey sanılanın başka bir şey olması

C. Rastlantılar

D. Karşıtların birliği

E. Uygunsuz bir yerde ya da durumda olan şeyler

## II. Sunuştaki Uyumsuzluk

- A. Dilin söyleme dayalı mekaniğindeki uygunsuzluk  
B. Dilin taşımaya alışkın olduğu mesajın uyumsuzluğu (Morreall 1997: 89-121).

Sigmund Freud tarafından geliştirilen *Psikoanalitik* ya da *Rahatlama* kuramı olarak adlandırılan görüşe göre mizah, bir rahatlamanın ürünüdür. Freud'a göre gülüncün ortaya çıkmasını huzursuz edici duyguların serbestliği engeller, bu yüzden mizahın ortaya çıkabilmesi için engellerin ya da sözü edilen olumsuz duyguların ortadan kaldırılması gerekir. Dolayısıyla "mizah, araya karışan huzursuz edici duygulara karşın, bir haz sağlama yoludur." (Freud 2003: 258). Örneğin kişinin tehlikeli bir durumdan sağ salim kurtulması karşısında gülmesi, rahatlama ile ilgilidir.

Morreall'a göre gülme durumları belirlenirken eklenmesi gerek başka bir özellik ise *psikolojik değişimden kaynaklanan* gülmedir. Kendi zaferimizin hoşumuza gitmesi, herhangi bir uyumsuzluğun bizi güldürmesi, biriken enerjinin serbest bırakılması gibi tüm bu iyi duyguların gülmeye yol açtığını belirten Morreall, özellikle iyi yöndeki psikolojik bir değişimle, aniden ortaya çıkan değişiklikler üzerinde durmuştur (Morreall 1997: 58-59). Uzun süredir görülmeyen ve çok sevilen bir arkadaşla aniden karşılaşılması durumunda heyecan ve sevincin tetiklemesiyle ortaya çıkan gülme örnek olarak gösterilebilir.

Mizah hakkında bu bölümde değinilmesi gereken bir başka husus ise *pozitif ve negatif* mizahtır. Mizah üzerine bu tür bir ayrımın yapılması tamamen, gülmenin insanların iyilik, mutluluk ve hoşgörü gibi olumlu yönünü mü yoksa bencillik, pervasızlık ve zalimlik gibi olumsuz yönünü mü temsil ettiği sorusuyla ilgilidir (Eker 2009: 60). Gülme ve mizahla ilgili birçok görüş öne sürülmüş, kuramlar çıkarılmıştır. Bu görüşler arasında mizah ve gülmeyi alay, küçümseme, müstehcenlik, kötü duruma düşürme gibi olumsuz sebeplere bağlarken nezaket, iyilik, eğlence, moral verme, eğitim gibi olumlu kavramlara bağlayanlar da olmuştur. Böyle bir ikilemde *pozitif ve negatif* mizah kavramları ortaya çıkmıştır. Eker, bu kavramlar hakkında şunları söyler:

Negatif mizahtaki benlik duygusunun olumsuz özellikleri, pozitif mizahta olumlu ve yararlı bir beceriye dönüşür. Hayata olumlu bakabilme, stresi azaltıp iletişimi geliştirme, akıl ve ruh sağlığını koruma, sorunlarla baş etme, stresin üstesinden gelme pozitif mizahta ulaşılmak istenen temel hedeflerdir. Bireylere, negatif olaylarla karşılaştıklarında dahi pozitif düşünme becerisini kazandırma da pozitif mizahın hedefidir (Eker 2009: 64).

## 2. Dede Korkut Kitabı'nda Mizah

### 2.1. Mukaddime

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime kısmında yüzyıllar evvel yazılmış olmasına rağmen günümüzde de geçerli olan toplum ve aile hayatına yönelik çeşitli nasihatler bulunmaktadır. Bu nasihatlerden mizahi yönden en dikkat çekici olanı ise kadınlar üzerine olanıdır. Nasihatte kadınlar evin dayağı, solduran sop, dolduran top ve ne kadar desen bayağı şeklinde dört gruba ayrılmıştır. Evin dayağı hariç diğer üç tanımın mizahi birer ifade ile dile getirildiğini görürüz. Bunun sebebi bu üç örneğin olumsuz olmasıdır. Olumsuz tipler, küçük düşürülerek mizahi bir anlatım yoluyla aktarılmıştır. Sabah kalkar kalkmaz dokuz bazlama ile bir tahta kova yoğurdu yedikten sonra memnuniyetsiz bir şekilde yakan ve daha varlıklı bir erkekle evlenmek için kocasının ölmesini isteyen kadın tipi solduran saptur. Yerinden zorla kaldırılan, elini yüzünü yıkamadan dışarı çıkarak bütün gününü dışarda geçiren ve öğleden sonra eve geldiğinde eve köpeğin, dananın girmiş olduğunu görünce komşularına, "neden evime göz kulak olmadınız?" diye söylenen kadın ise dolduran toptur. Kocasının sözünü dinlemeyen, memnuniyetsiz ve saygısız kadına bayağı tanımlaması yapılarak onun Nuh Peygamber'in eşeği asıllı olduğu söylenir (Ergin 2007: 18-19). Kişiye evleneceği kadını seçerken dikkat etmesi gereken kadın tipleri hakkında bilgi vererek yol gösteren bu kısımda kullanılan ifadeler, yapılan olumsuz ya da komiği çağrıştıran benzetmeler ve tipler üzerine kurulan örneklemeler mizahi bir ifade kullanılarak elde edilmiştir. Mizahi ifade, anlatım yoluyla gönderilen mesajlar aracılığıyla insana ait bozukluklara dikkat çekilerek sağlanmıştır.

### 2.2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy

Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını anlatan boyda mizah, düşmanın küçük düşürülmesiyle yapılmıştır. Başka bir ifadeyle mizah yapmak için üstünlük kuramına başvurulmuştur. Destan anlatıcısı tarafsız davranmayıp düşmanın Müslüman olmayışını dikkate alarak ondan pis dinli, din düşmanı (Ergin 2007: 39) şeklindeki olumsuz ifadelerle bahsetmiştir. Buradaki *pis dinli* ifadesi hem düşmanı hem de düşmanın inandığı dini küçük göstermek amacıyla özellikle seçilmiştir. Ayrıca anlatıdaki kahramanlardan biri olan Karacık Çoban ile düşman arasında geçen atışma da dikkat çekicidir. Karacık Çoban'ın düşmana söylediği sözler, tamamen düşmanı yermek ve küçük düşürmek üzere mizahi materyallerle desteklenmiştir. Köpeğiyle düşmanı bir tutan Karacık Çoban düşmanın tolgası, atı ve silahlarını hakir görüp düşmanıninkilerle kıyaslanmayacak kadar ilkel olan kendi silahlarını överek düşmanı küçümser. Bu durum âşık tarzı şiir geleneğindeki âşık atışmalarını anımsatır. Rakibini alt etmek isteyen âşık, onu küçük göre-

rek rakibine üstün gelmeye çalışır. Fikret Türkmen, âşıkların atışma sırasında üstün gelebilmek için rakiplerine hakarete varan sözler söylediklerini belirtir. Türkmen'e göre âşık, alay ederek ya da rakibinin fiziksel noksanlıklarını yüzüne vurarak üstün gelmeye çalışır ve böylece komik ortaya çıkar (Türkmen 1996: 651-652).

Çoban aydur:  
İlakırdı söyleme mere itüm kafir  
İtüm ile bir yalakda yundım içen azgun  
kafir  
Altundağı alaca atun ne öğersin  
Ala başlu kiçimçe gelmez mana  
Başundağı tuğılğanı ne öğersin mere kafir  
Başumdağı borkümce gelmez mana  
Altış tutam gönderüni ne öğersin murdar  
kafir  
Kızılçuk degenegümçe gelmez mana  
Kılıcını ne öğersin mere kafir  
Eğri başlu çevgenümçe gelmez mana  
Bilügünde toksan okun ne öğersin mere  
kafir  
Ala kollu sapanumça gelmez mana  
(Ergin 1997: 98)

Çoban der:  
Lakırdı söyleme bre itim kâfir  
İtim ile bir yalakta bulaşığımı içen az-  
gın kâfir  
Altındaki alaca atını ne översin  
Alaca başlu keçim kadar gelmez bana  
Başındaki tulğanı ne översin bre kâfir  
Başımdaki borküm kadar gelmez bana  
Altmış tutam mızrağı ne översin mur-  
dar kâfir  
Kızılçuk değneğim kadar gelmez bana  
Kılıcın ne översin bre kâfir  
Eğri başlu çomağım kadar gelmez bana  
Okluğunda doksan okun ne översin  
bre kâfir  
Alaca kollu sapanım kadar gelmez ba-  
na (Ergin 2007: 41)...

Çobanın acı kuvveti daha da abartılarak anlatılırken komik öğeler de kullanılmıştır. Böyle yapılarak sezdirme yoluyla ya da başka bir ifade ile üstü kapalı bir şekilde düşmana üstün gelinmiştir. Öncelikle mizahi bakımdan üzerinde durulması gereken konu, çobanın sapanla attığı koyunlarla düşmanı yenmesidir, çünkü söz konusu olan, ok, taş, mızrak vb. materyallerle değil sapanla koyun fırlatılarak düşmanla savaşılmıştır. Koyunlar taş yerine kullanılarak gerçek dışı ve uyumsuz bir tablo çizilmiştir. Kurgulanan sahne işitselliğin yanı sıra görselliği de devreye sokar. Dolayısıyla bu mizansen hayal edilerek göz önüne getirildiğinde daha da komik bir hâl alır. Bir çobana karşı koyamayan düşman, üstüne üstlük sapanla üzerine atılan koyunlardan dolayı kayıp vermiştir (Ergin 2007: 41). Bu mizahi savaş sahnesi düşman için oldukça küçük düşürücü bir durum olsa da kazanan taraf için gurur verici olduğu kadar eğlendiricidir.

Oğuzların IX-XI. yüzyıllar arasında başlarından geçen olayları konu edinen Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılar, günümüzden yaklaşık bin yıl önceki insanların hayata bakış açılarını, felsefi düşüncelerini, sosyal, siyasal ve ekonomik yaşam tarzlarını bugüne yansıtır. Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı'nda adı geçen kahramanların düşünceye bağlı bazı hareketleri yaşadıkları dönem için olmasa da



günümüz şartlarına göre farklı davranışlar olarak değerlendirilir. Sözelimi ailesi, halkı ve tüm mal varlığı düşmanın elinde iken bütün bunları geri alması için kendisine gelecek her yardım teklifini kabul etmesi beklenen Kazan Bey, Karacık Çoban'ın teklifini kabul etmez. Kazan Bey'in yardım teklifini kabul etmemesinin tek sebebi yardım edecek kişinin bir çoban olmasıdır. Ona göre bu durum utanç vericidir ve bütün Oğuz Beyleri bir çobandan yardım aldığı için kendisini küçümseyecek, hatta kendisiyle alay edecektir (Ergin 2007: 46). Çünkü Oğuz beyleri, cesaretleri, korkusuzlukları ve kahramanlıklarıyla anılmak isterler. Dolayısıyla, isimlerinin bu sayılan özelliklerin tersi ifadelerle anılmasını istemezler. Kazan Bey'in Karacık Çoban'ın yardımını kabul etmemesinin temelinde bu düşünce yatmaktadır. Anlatının bu bölümünün asıl mizahi tarafı ise yanında gelmemesi için çobanı ellerinden ağaca bağlayan Kazan Bey'in buna rağmen çobandan kurtulamamasıdır; çünkü çoban koskocaman ağacı yerinden söküp sırtında ağaç olduğu halde Kazan Bey'in peşine düşer (Ergin 2007: 47). Destansı bir yapıya sahip olan Dede Korkut Kitabı'nda abartılı ifadelerle sıklıkla rastlamak mümkündür. Üzerinde durulan bu boyda da çobanın gücü, abartılı ifadelerle sağlanan mizahi bir bakış açısıyla tasvir edilmiştir. Hayâli görselliğin devreye girdiği bu sahnede sırtında kocaman bir ağaçla yol alan çoban ve Kazan Bey yan yana gösterilmiş, başka bir ifadeyle birbirleriyle uyumsuz iki karakter aynı tabloda yan yana getirilerek komik elde edilmiştir.

Düşman ile karşı karşıya gelen Karacık Çoban, düşmanın komutanı olan Şöklî Melik'i askerlerinin yanında aşağılayarak komik duruma düşürür. Bu davranış tarzı o dönemki insanın savaş sırasında düşmanı sadece gücüyle değil zekâsıyla da alt ettiğini gösterir. Askerî açıdan stratejik zekâyâ ne kadar gerek varsa espri yapmak için de zekâyâ o kadar ihtiyaç vardır, çünkü mizah güçlü bir zekânın ürünüdür. Kazan Bey, düşmandan sadece annesini ister. Düşman, Kazan Bey'in annesinin Yayhan Keşîş oğluluyla evlendirileceğini ve doğacak çocuğun Kazan Bey'e hasım yapılacağı cevabını verir. Bu cevaba hiddetlenen Karacık Çoban, Şöklî Melik'i gülünç duruma düşüren sözler söyler ve bunu yaparken Şöklî Melik'in erkeklik onuru ile oynar. Ayrıca Karacık Çoban'ın düşman komutanıyla yaptığı bu tür bir konuşma düşmana muhatabının kim olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Açık bir şekilde düşman komutanı Oğuz tarafındaki bir çobanla aynı seviyede tutulup aşağılanarak üstünlük sağlanmıştır. Mizahi bir ifadeyle düşman komutanına verilen cevap şöyledir:

Mere dini yok akılsuz  
kafir  
Ussı yok dirneksüz kafir  
Karşu yatan karlı kara tağlar karı-  
yupdur otı bitmez

Bre dini yok akılsız kâfir  
Aklı yok derneksiz kâfir  
Karşı yatan karlı kara dağlar ihtiyar-  
lamıştır otu bitmez  
Kanlı kanlı ırmakları ihtiyarlamıştır

Kanlu kanlu ırmakları kariyupdur  
 suyu gelmez  
 Şahbaz şahbaz atlar kariyupdur  
 kulun virmez  
 Kızık Kızık develer kariyupdur  
 köşek virmez  
 Mere kafir Kazanın anası kariyup-  
 dur ağul virmez  
 Dölin almaktan safan var ise Şökli  
 Melik, kara gözlü kızun var ise  
 getir Kazana vir, mere kafir senün  
 kızundan oğlu toğsun, siz anı Ka-  
 zan Bige karım koyasız didi.  
 (Ergin 1997: 111-112)

suyu gelmez  
 Yiğit yiğit atlar ihtiyarlamıştır tay  
 vermez  
 Kızıl kızıl develer ihtiyarlamıştır yavru  
 vermez  
 Bre kâfir Kazanın anası ihtiyarlamıştır  
 oğul vermez  
 Dölünü almaktan sefan var ise Şökli  
 Melik, kara gözlü kızın var ise, getir  
 Kazan'a ver, bre kafir senin kızından  
 oğlu doğsun, siz onu Kazan Beye ha-  
 sım koyasınız dedi.  
 (Ergin 2007: 52).

Anlatıda Oğuz beylerinin özellikleri sıralanırken yapılan mübalağalar mizahi tasvirleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Dede Korkut Kita- bı'nın genelini ele aldığımızda birçok mübalağalı anlatımla karşılaşmak mümkündür. Beylerin özelliklerinin sistematik bir şekilde sıralandığı bu tekniğe "Epitet" adı verilir. İlhan Başgöz, bu kavramı "bir adı ya da folklor araştırmalarındaki kahramanın adını sıfatla, isimle veya sıfat cümlesiyle tamamlayan söz ve cümleler" (Başgöz 1998: 23-35) ifadesiyle tanımlar. Dede Korkut Kitabı'nda anlatılan olayların geçtiği dönemde yaşayan top- lumun estetik anlayışından hareketle kişilerin fiziki özellikleri çeşitli şekil- lerde epitetler aracılığıyla anlatılmıştır. Ortaya çıktığı dönemin estetik an- layışını yansıtan bu epitetler, her ne kadar o dönemki insanların güzellik anlayışlarını yansıtıyor olsa da kişilerin tasviri sırasında yapılan benzetme- ler ve kullanılan ifadeler komiktir. Kişilerle ilgili yapılan benzetmeler ve kullanılan ifadelerde abartıya yer verilmesi metne mizahi bir ifade kazan- dırmıştır. Zeki Ömer Defne'ye göre Oğuz beylerinin abartılı tasvirlerinde "Türk kahramanlarına hayranlığın ifadeleri yaşar." (Defne 1988: 15).

Kara dere ağzında Kadir viren, kara buğra derisinden bişigünün ya- puğu olan, açığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığını ensesinde yidi yerde dügen,erenler evreni,Kazan Bigün kartaşı Kara Göne çapar yet- di. (Ergin 1997: 112)

Kara Dere ağzında Kadir veren, kara boğa derisinden beşiğinin örtü- sü olan, hiddeti tutunca kara taşı kül eyleyen, bıyığını ensesinde yedi yerde düğümleyen, yiğitler ejderhası, Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne dörtnala yetişt...

... Altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altmış ögeç derisinden külah itse kulaklarını örtmeyen, kolu budu harança, uzun baldırları ince, Kazan Bigün tayısı at ağızlu Aruz Koca... ( Ergin 1997: 113)

... Altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, kolu budu irice, uzun baldırları ince, Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca...

...Kafirleri it ardına bırağup horlayan, ilden çıkup Aygır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anun kilidin alan, (...) Eylik Koca oğlu Alp Eren çapar yetdi. ( Ergin 1997: 113)

... Kafirleri it ardında bırakıp horlayan, yurttan çıkup Aygır Gözler suyundan at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan (...) Eylik Koca oğlu Alp Eren, dört nala yetişti...

Yukarda örnek gösterdiğimiz üç epitetten en dikkat çekici olan Aruz Koca'nınkidir. Aruz Koca'nın iri cüsseli biri olduğunu ifade etmek amacıyla yapılan abartılı benzetmeler sonucunda komik bir tip ortaya çıkmıştır. Altı ögeç derisinden yapılan külahın nasıl bir başa takılacağı hayal edildiğinde ortaya ürkütücü bir görüntü çıksa da bu durum insanın fiziki özellikleriyle alakalı olduğu için yerini komiğe bırakır. Çünkü burda söz konusu olan bir dev ya da cin değil, insandır. Meseleye kuramsal bakış açısı ile yaklaşırsa; dilin söyleme dayalı mekanizmasından yararlanılıp abartılı bir insan tasviri yapılarak uyarısız, komik bir insan tipi oluşturulduğu söylenilebilir. Ayrıca Eylik Koca oğlu Alp Eren için kullanılan *kafirleri it ardında bırakıp horlayan* ifadesi taşıdığı anlam bakımından hem dikkat çekici hem de mizahidir. Bu ifadenin açıklanabilmesi için kahramanın geçmişi hakkında çeşitli bilgilerin verildiği epitetler üzerinde durmanın yararı vardır. Öyle ki Dede Korkut Kitabı'nın 12 boydan ibaret olmadığını düşünülmesinde epitetler önemli bir rol oynar. Kahramanlar hakkındaki sıkıştırılmış bilgi paketleri olan epitetler, onların toplumun hafızasına kazınmış davranışları ya da kahramanlıklarını da içerir. İşte, Eylik Koca Oğlu Alp Eren hakkında söylenen de bu tür bir davranıştır. Buna göre Eylik Koca Oğlu Alp Eren, savaştığı düşmanı aşağılayarak komik bir duruma düşürmüştür. *İt ardında bırakıp horlayan* ifadesinden birçok anlam çıkartılabilir fakat burda ilk akla gelen kahramanın kendisini takip eden düşmanı bir köpeğin peşine düşürüp izini kaybettirerek düşmanla alay etmesidir. Horlamak kelimesi uyumak manasında algılanabileceği gibi hor görmek, hor davranmak yani alay etmek veya küçümsemek anlamlarında da kullanılmış olabilir. Ancak kelimenin buradaki kullanım amacı düşmanı küçümsemektir. Dolayısıyla tasarlanan bu sahnede düşman küçük görülerek komik duruma düşürülmüştür.

### 2.3. Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

Dede Korkut Kitabı'ndaki üçüncü boy olan Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek boyu, mizahi bir şekilde kurgulanmıştır. Anlatıda göze ilk çarpan durum komiği-ni oluşturan etkenlerden olan karakter ve zıtlık kuramlarının bir araya gelerek mizahı oluşturmasıdır. Beyrek, Banu Çiçek ile güreşirken zorlanır. Bu sırada onun iç çözümlemesini aktaran anlatıcı, Beyrek'in sıkıntılı anında neler düşündü-ğünü öğrenmemizi sağlar. Beyrek, eğer Banu Çiçek'e yenilirse başına gelecekleri aklından geçirir. Bütün Oğuz beyleri onunla dalga geçecek ve o, bu yenilgi yü-zünden kimsenin yüzüne bakamayacaktır (Ergin 2007: 64). Bunun üzerine gay-rette gelen Beyrek, Banu Çiçek'i yener. Düşman ordusunu tek başına püskürten Bamsı Beyrek gibi bir kahramanın bir kızla güreşirken yenilecek duruma gelmesi ya da zorlanması onun karakteriyle tezat oluşturarak komiğe yol açar. Kısaca, insana ait uyumsuzluklardan birisi olan bir işte başarısızlık durumu, zıtlıklar oluşturacak biçimde işlenerek mizah elde edilmiştir. Anlatıcı bu komiği ustaca anlatıya ekleyerek mizahi bir ifade elde etmiştir.

Bamsı Beyrek'in kendisine eş olacak kadında aradığı özellikler gerek gü-nümüz, gerekse anlatının geçtiği döneme göre sıra dışıdır. "Baba bana öyle bir kız alı ver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli..." (Ergin 2007: 64). Bu özellikleri babası Pay Püre Han'a söyleyen Beyrek'e babasının verdiği "Oğul sen kız istemiyorsun, kendine bir hempa istiyorsun..." (Ergin 2007: 64) cevabı bu tip bir eşin veya kadının o dönemde bile şaşkınlıkla karşılandığını gösterir. Başka bir ifade ile bu tip bir kadın, günümüzde olduğu gibi o dönemdeki insanlara göre de sıra dışıdır. Bu yüzden alışılmışın dışında çizilen ve normal bir kadın tipine göre uyarsız olan bu eş tipi komiktir. Bu tip bize daha çok mitolojik kadın tiplerini anımsatır. Pay Püre Han, böyle olağanüstü bir istek karşısında Beyrek'e nükteli bir cevap vererek meseleye mizahi bir şekilde yaklaşmıştır. Aynı duruma Dede Korkut Kitabı'ndaki altıncı boy olan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı'da da rastlarız. Bu boyda da Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'ya evlenmek için nasıl bir kız istersin sorusunu sorar. Kan Turalı, "Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı..." (Ergin 2007: 124) cevabını verir. Kadın tipinin alışlagelmiş özellikleri dışında kalan bir eş profili çizen Kan Turalı'ya babası "Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin..." (Ergin 2007: 124) cevabını verir. İki ayrı kahramanın hayallerinde çizdikleri olağanüstü eş tipi, babaları tarafından neredeyse benzer ifadelerle şaşkınlıkla karşılanmış, bu şaşkınlık ise *dilin söyleme dayalı mekaniği* (Morreall 1997: 105) vasıtasıyla mizahi bir şekilde dile getirilmiştir.

Banu Çiçek'in Beyrek'e istenmesi de mizahi boyutlarıyla ele alınmıştır. Anlatının bu bölümünde komiğin sağlanmasında Banu Çiçek'in kardeşi Deli Karçar kullanılmıştır. Deli Karçar, o zamana kadar kardeşi Banu Çiçek'i istemeye gelen herkesi öldürmüştür. Bu durum her ne kadar trajik görünse de düşünce itibarıyla akla uygun olmayan ve mantık ilkelerine aykırıdır. Topluma uyarsız bir kişi olan Deli Karçar, bu özelliğiyle komiği ortaya çıkarır, çünkü kardeşini istemeye gelen kişi ya da kişileri öldürerek toplumun kendisinden beklediği hareketleri sergilememektedir. Öte yandan yiğitlikleriyle nam salmış Oğuz beylerinin bu durum için bir araya gelerek toplantı yapması da tezat oluşturur. Hem karakterlerin uyarsız davranışları hem de tezatların bir arada bulunması komiğe neden olur. Toplantıya katılanlar çeşitli savaşlarda türlü türlü kahramanlıklar sergileyerek nam salmış kişilerdir. Bu kişilerin Deli Karçar'dan korkarak ya da çekinerek kız istemeye kimin gideceğini belirlemeye çalışmaları onların mizacıyla örtüşmez. Oğuz beylerinden hiçbiri bu işe cesaret edemedikleri için kız istemeye Dede Korkut'un gitmesine karar verilir. Herkesin saydığı Dede Korkut'u Deli Karçar'ın da sayacağı düşüncesiyle alınan karar Dede Korkut'a bildirilir. Bu durum karşısında Dede Korkut'un istekleri de dikkat çekicidir. Deli Karçar'ın elinden kaçabilmek için iki tane at isteyerek kendisinden beklenmeyen bir davranışta bulunan Dede Korkut, düşülen durumun ne kadar içinden çıkılmaz bir hâl aldığını gösterir. Dede Korkut da dâhil olmak üzere bütün Oğuz beylerinin bu durum karşısında çekimser kalması ortaya komik bir sahnenin çıkmasına neden olur. Bir yanda Deli Karçar, diğer yanda bütün Oğuz'un olduğu uyarsızlıklarla dolu bu durum komiğin oluşması için yeterlidir.

Anlatının devamında Dede Korkut'la Deli Karçar'ın karşılaşması da mizahi verilerle süslenmiştir. Deli Karçar'ın yanına varan Dede Korkut, selam verir ve selamının alınmasını bekler. Deli Karçar, kendinden beklenen bir şekilde karşılık vererek üslubunu ortaya koyar. "Deli Karçar ağzını köpüklenirdi. Dede Korkut'un yüzüne baktı, der: Aleykesselam ey ameli azmış, fiili dönmüş, kadir Allah ak alınına bela yazmış! ..." (Ergin 2007: 65). *Ameli azmış, fiili dönmüş* gibi sözler söyleyen Deli Karçar, Dede Korkut'un hangi sebeple yanına gittiğini sıra dışı bir şekilde sorgular. Türk toplumunun ahlak anlayışına tamamen zıt davranışlar sergileyen Deli Karçar, topluma uyarsız bir kişi olduğunu bir kez daha gözler önüne serer. Daha önce de belirttiğimiz gibi komiğin oluşmasına zemin hazırlayan unsurlardan biri de topluma uyarsızlıktır. Bu tür uyarsızlıklar, halk tarafından kabul edilemez olsa da uyarsızlığın ortaya çıktığı olayın üzerinden belli bir zaman geçmesiyle birlikte ağızdan ağza dolaşarak ve daha da komik unsurlarla zenginleşerek yine halkın eğlence aracı haline gelebilir. Banu Çiçek'i geleneksel bir şekilde, uygun bir üslupla Bamsı Beyrek'e isteyen Dede Korkut, Deli Karçar'ın kendisine saldırması üzerine kaçmak zorunda kalır. Dede Korkut'un bu kaçı

yine dilin söyleme dayalı mekaniği aracılığıyla, “Dede Korkut kösteği üzdü” (*tabanları yağladı*) (Ergin 2007 66) şeklindeki komik bir ifadeyle dile getirilmiştir.

Deli Karçar’ın kız kardeşi için istediği mal da dikkat çekicidir. İstekler hem sıra dışılık hem de doğaya aykırılık gibi özelliklere sahip olduğu için komiktir. Bu durum uyumsuzluk kuramının beşinci maddesi olan uygunsuz bir yerde ya da durumda olan şeyler başlığını akla getirir. Buna ek olarak nesneye ait bozukluklar etkenini de unutmamak gerekir, çünkü Deli Karçar’ın istekleri sıra dışıdır yani nesne olarak ele aldığımız canlıların doğal yapılarına aykırıdır. “Deli Karçar der: Bin erkek deve getirin dişi deve görmemiş olsun, bin de aygır getirin ki hiç kısırakla çiftleşmemiş olsun, bin de koyun görmemiş koç getirin bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirin, bin de pire getirin bana dedi.” (Ergin 2007: 67). Bu isteklerden özellikle bin kulaksız ve kuyruksuz köpek ile bin pire kız alıp vermenin ciddiyetiyle bir araya getirildiğinde mizahi bir durumu ortaya çıkarır. Buna sıra dışılık, saçmalık ve tabiat kurallarına aykırılık gibi etmenleri de etkilediğimizde komiğin önüne geçilemez. Deli Karçar bile isteklerinin komik olduğunun farkındadır ki bin tane kulaksız ve kuyruksuz köpeği görünce kahkaha atarak gülmekten kendini alıkoyamaz (Ergin 2007: 68). Deli Karçar’ın bin pireyle karşılaşması daha da komik bir kurguyla aktarılmıştır. Dede Korkut’un hazırladığı şakanın kurbanı olan Deli Karçar, böylece hayata dair önemli bir ders almıştır. Dede Korkut tarafından kandırılan Deli Karçar, çıplak bir hâlde pirelerin olduğu yere kapatılır. Her tarafını pirelerin sarması sonucu görünmez bir hâle gelen Deli Karçar, yardım etmesi için Dede Korkut’a yalvarır. Dede Korkut da pirelerden kurtulması için suya girmesi gerektiğini söyler (Ergin 2007: 68). Görüldüğü anlatıda gibi bir mizah türü olan *şaka* kullanılarak anlatıya mizahî bir form kazandırılmıştır. Ayrıca, Oğuzların baş bilicisi olarak saygı duyulan bir devlet büyüğü olan Dede Korkut’un böyle bir şaka yapması hem onun hem de Oğuzların bir mizah anlayışına sahip olduğunu gösterir.

Son olarak Bamsı Beyrek’in nişanlısı Banu Çiçek’in düğününü basmasını ele aldığımızda yine mizahi bir yapıyla karşılaşırız. Savaşçılığı kadar mizahi zekâsıyla da öne çıkan Bamsı Beyrek, düğünde yapacağı taşkınlıklardan dolayı kendisine kimsenin karışmaması için deli kılığına girer. Beyrek’in büründüğü bu kılık oldukça komiktir, çünkü eski bir deve çuvalını ortasından delip başından geçirmek suretiyle kendisine giysi yapmıştır (Ergin 2007: 80). Bu şekilde düğün alanına giren Beyrek, Oğuz beylerinin damat Yalancı oğlu Yaltacık ile ok attığını görür. Ok atma sırası damada gelince damadı aşağılayarak küçük düşüren Beyrek dikkatleri üzerine çeker. Beyrek, damadı yermek için oldukça mizahi bir dil kullanarak çevredeki herkesi güldürür. Sonu aşağılamaya varan bu yerginin gülmeyi ortaya çıkarması doğaldır. “... güveyi atsa elin kurusun, parmakların çürüsün, hay domuz oğlu domuz diyordu...” (Ergin 2007: 81). Kendisine söylenen bu sözlere

sinirlenen damat, Beyrek'e meydan okuyarak ona yayını çekmesini söyler. Yalancı Oğlu Yaltacık, sert olan yayını çekemeyecek olan delinin yani Beyrek'in herkesin önünde gülünç duruma düşeceğini düşünür. Yay çektiği gibi ikiye ayıran Beyrek, hem damadı hayal kırıklığına uğrattır hem de yayın sahibi olan Yalancı oğlu Yaltacık'ı küçümsemek amacıyla yay hakkında "... çıplak yerde çayır kuşu vurmak için iyi..." (Ergin 2007: 81) sözünü sarf ederek yayın savaşta, er meydanında kullanılmayacak derecede adi olduğunu ima eder. Bir erkeğin silahını kötümlemek onu toplum içinde küçümseyerek gülünç duruma düşürmeye kâfidir. Bamsı Beyrek, silahı dolaylı bir şekilde eleştirdiği için üstün gelme kuramı kaynaklı mizah yapılmıştır. Beyrek'in özellikle silahın sadece çayır kuşunu vururken etkili olacağını söylemesi küçük düşürmenin ya da üstünlük kurmanın seviyesini de belirler.

Anlatının devamında Yalancı Oğlu Yaltacık'ın yayını parçalayan Beyrek'e kendi yayı getirilir. Kimsenin geremediği bu yayla damadın yüzüğünü vuran Beyrek, Kazan Bey'den o gün için beylik alır. Artık düğünde istediğini yapabilecek olan Beyrek, bir çocuk gibi davranışlar sergileyerek herkesi üzerine güldürür. Yemek kazanlarını dökerek düğün yerini birbirine katan Beyrek, kadınların oturduğu yere gelir ve gelinin oynamasını ister (Ergin 2007: 83). Otağa gelen delinin istediği şeyi yapmak zorunda kalan kadınlar, delinin gelini tanımadığını düşünerek farklı kişileri oyuna kaldırırlar. Oyuna kalkan kadınlar Oğuz'da kötü nam edinmiş kişileridir. Beyrek deli kılığına girmiş olmanın verdiği rahatlıkla bu kadınların bütün gizli saklılarını ortaya dökerek kadınları hem utandırır hem de gülünç duruma düşürür. Bunu da mizahi şiirler söyleyerek yapar.

And içmişem kısır kısırağa bindiğim yok  
Binübeni kazavata vardığım yok  
Öküz ardında sarvanlar sana bakar  
Buldur buldur gözlerinün yaşı akar  
Sen anların yanına var vargıl  
Muradını anlar virür bellü bilgil  
(Ergin 1997:146)...

And içmişim kısır kısırağa bindiğim yok  
Binip mukaddes savaflara vardığım yok  
Öküz ardında çobanlar sana bakar  
Boncuk boncuk gözlerinin yaşı akar  
Sen onların yanına var  
Muradını onlar verir belli bil (Ergin  
2007: 84)...

diyerek Kısırca Yenge'nin çobanlarla ilişkisi olduğunu ima eden Beyrek,

And içeyim bu kez boğaz kısırağa  
bindüğüm yok  
Binübeni kazavata varduğum yok  
İvünüz ardı dereçük degül-mi-y-idi  
İtünüz adı Barak degül mi-y-idi  
Senün adun kırk oynaşlı Boğazça  
Fatma degül-mi-y-idi

And içeyim bu sefer boğaz kısırağa  
bindiğim yok  
Binip mukaddes savaflara vardığım  
yok  
Evinizin ardı derecik değil miydi  
Köpeğimizin adı Barak değil miydi  
Senin adın kırk oynaşlı Boğazça

Dahı aybun açaram bellü bilgil (Ergin Fatma değil miydi  
1997: 147)...

Daha aybını açarım belli bil (Ergin  
2007: 84)...

ifadesiyle de Boğazca Fatma'nın birçok sevgilisi olduğunu belirtir ve bu şekilde kadınları komik bir duruma düşürür. Burda dikkat edilmesi gereken nokta Beyrek'in şiirleri söylerken takındığı mizahi üsluptur. Unutmamak gerekir ki bu tip bir durum, küçük düşürülen için ne kadar kötü ise küçük düşürme durumuna şahit olan ya da küçük düşüren kişi için o kadar eğlenceli ve gülünçtür.

İnsana ait komik unsurlar, *fiziki bozukluklar, bilgisizlik ve aptallık, ahlaki bozukluk ve başarısız işler* olmak üzere dört başlıkta toplanır. İncelediğimiz Bamsı Beyrek boyunda insanların ahlaki bozuklukları ve başaramadıkları işler yüzünden komik duruma düştüklerini görürüz. Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'yı komik duruma düşüren ahlaki bozukluklarıdır. Beyrek'i, komik duruma düşüren Banu Çiçek'i güreşte yenemeyeceği düşüncesiyle kapıldığı başarısızlık korkusundan başka bir şey değildir.

#### 2.4. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

Dilin söyleme dayalı mekaniği ile yapılan ironi, bir şeyler söyleyip başka bir şeyi ima etmekten çok, iki farklı şey söyleyip ikisini de kastetmek ya da kastetmemektir. Gerçek anlamın gizlenme seviyesi, duruma göre değiştiği için ironi *açık, kapalı* ve *özel* olmak üzere üç ayrı sınıfta incelenir. Buna bağlı olarak ironi ve ironi yapanın ilişkisi *şahsi olmayan ironi, kendini azımsama ironisi, saflık ironisi* ve *dramatik ironi* olarak dört durumda ele alınır (Cebeci 2008: 301). Duha Koca oğlu Deli Dumrul boyunda Deli Dumrul adında bir kişinin başından geçen olaylar mizahın bir türü olan ironiyle işlenmiştir. Anlatı, olayların trajikomik bir şekilde gelişip son bulması yönüyle dikkat çekicidir. Ayrıca dinleyicinin anlatıdan kendine çıkarması istenen hisse üstü kapalı ve farklı şekillerde verilemeye çalışılmıştır. Deli Dumrul'un durumu içinden çıkılmaz bir hâl alarak karmaşıklaştığı için ironinin daha da ayrıntılı sınıflandırılmasına başvurularak bu konunun *irony of dilemma* yani *çözumsuzlük ironisi* (Cebeci 2008: 304) başlığı altında irdelenmesi uygun olacaktır. Çünkü çözümsüzlük ironisinde kişi, ortaya çıkan ciddi sorun ya da sorunların farkında olmayarak içinde yaşadığı evrenin *akıl ve ahlak ötesi* bir evren olduğunu kavrayamaz (Cebeci 2008: 304). IX-XI. yüzyıllar arasında Oğuzların başlarından geçen olayları konu edinen Dede Korkut Kitabı bu yönüyle ile geçiş dönemi eseri olma özelliğine sahiptir. Başka bir ifadeyle İslamiyet'in Türkler arasında yeni yeni şekillendiği bir dönemde oluşan bu eserdeki anlatılarda dinin günlük hayata tam olarak yerleşemediği görülür. Kahramanların hem arı sudan abdest alıp salavat getirerek savaşa gitmeleri hem de eğlencelerde



şarap içmeleri, İslamiyet öncesi bazı alışkanlıklarından vazgeçemediklerinin bir kanıtıdır. Dolayısıyla Deli Dumrul, Müslüman olmasına ve Allah'a inanmasına rağmen ölüm olgusunun İslami inanış çerçevesinde nasıl gerçekleştiğini bilmekte ve dört büyük melekten biri olmasının yanı sıra can almayla görevli Azrail'i tanımamaktadır. Böylece İslamiyet'e geçiş döneminde karşılaşılan sorunlar irdelenerek Müslüman insanların bir yanda da İslamiyet öncesi alışkanlıklarını ve davranışlarını devam ettirmeleri ironik bir şekilde ele alınmıştır. Deli Dumrul, Azrail'i tanımadığı ve ölüm gibi bir olayın dinî kurallar çevresinde nasıl gerçekleştiğini bilmediği için komik duruma düşer. Burda komiğin insana dair unsurlarından biri olan bilgisizlik ve aptallığın mizaha kaynaklık ettiğini görürüz. Ölüm olgusu ve Azrail kullanılarak Deli Dumrul'a cahilliğinden dönmesi yolunda mesajlar iletilmiştir. Buna rağmen Deli Dumrul, Azrail'e kafa tutup onu savaşıma davet ederek kendini içinden çıkamayacağı bir duruma sürüklemiştir. Tıpkı çözümsüzlük ironisini tanımlarken söylediğimiz gibi gerçekliğin farkına varamayan Dumrul, dünyayı kendi zihninde oluşturduğu şekilde algılar. Böylece anlatıcı değinmek istediği meseleyi ironik bir şekilde ifade etmiş olur. "Deli Dumrul der: Bre Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyor, ya kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail'i benim gözüme göster, savaşayım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın dedi." (Ergin 2007: 113).

Anlatıda komiği ortaya çıkararak temel unsurlar incelendiğinde komiğin bilgisizlik, saflık ve aptallık üçgeninde elde edildiği görülür. Son olarak Deli Dumrul'un ahlaki bozukluğundan dolayı ortaya çıkan mizahî durumdan bahsedilebilir. Burda ahlaki bozukluk olarak kastettiğimiz Deli Dumrul'un insanları dolaylı bir şekilde soymasıdır. Bu soygun, kurak bir köprünün üzerine kurduğu köprüden geçenlerden otuz üç, geçmeyenlerden döve döve kırk akçe alması şeklinde olur. Duruma hangi bakış açısıyla yaklaşırsa yaklaşılsın burada ahlak dışı bir hareket söz konusudur. Bu ahlak dışı hareket komiği de beraberinde getirir, çünkü ortada topluma uyarısız bir kişinin davranışı vardır. Üstünden geçilen köprünün kurumuş bir derenin üzerinde olması ve geçenden otuz üç, geçmeyenden kırk akçe alınması uygunsuz durum ya da şeyleri bir araya getirdiği için komiktir.

## 2.5. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda karakter komiği ve doğallığa aykırılık gibi komik unsurlara rastlanır. Boyda, Kan Turalı, Trabzon tekfurunun karşısında yüz örtüsünü çıkarır. Kan Turalı'nın yüzünü gören Selcen Hatun bir hayli etkilenir. Selcen Hatun'un Kan Turalı'nın yüz güzelliğine hayran kaldığını belirtmek amacıyla "... taraklığı boşaldı, kedisi mavladı, avsıl olmuş tana gibi ağzının suyu aktı..." (Ergin 1997: 188) şeklinde mizahi bir ifade kullanılmıştır. Bu tür bir ifa-

deyle cinsellik ön plana çıkarılmış; ancak yapılan kinayeli anlatım ve benzetmeler Selcen Hatun'u dinleyicinin nezdinde komik bir duruma düşürmüştür. Çünkü Selcen Hatun gibi güzelliği dillere destan bir kızın ağzının suyu akan ve heyecandan eli ayağı titreyen bir kişi olarak gösterilmesi kişiliğiyle tezat oluşturduğu için komiktir. Dede Korkut Kitabı'nın genelinde kinayeli ifadelere sıklıkla rastlanması Türk'ün ince zekâsını ve espri kabiliyetini gösterir, çünkü kinaye yapabilmek için geniş bir hayal gücü ve derin düşünme yeteneğine ihtiyaç vardır (Defne 1988: 101).

Millî duygu ve düşüncelerle ortaya çıkan destan türünde anlatıcının taraf-sız olması mümkün değildir. Destan türüne ait özellikleri barındıran Dede Korkut Kitabı'nın büyük bir Oğuz destanından kopmuş olabileceği düşünülür (Ergin 1997: 56). Dolayısıyla anlatıcı eline geçen her fırsatta düşmanı küçümseyerek onu gülünç bir duruma düşürür. Bu durum üstünlük kuramıyla mizaha dönüşür. Örneğin, Kan Turalı'nın başının sıkıştığını gören Selcen Hatun, düşmanın üzerine at sürerek düşmanı önüne katıp götürür. Bir ucundan girdiği düşmanın öbür ucundan çıkar. Bu sahne "Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at sürdü." (Ergin 2007: 138) ifadesiyle tasvir edilir. Selcen Hatun yırtıcı bir kuşa düşman ise her zaman avlanmaya hazır kaz sürüsüne benzetilerek zihinlerde komik bir imgelem oluşturulur.

Bu boyla ilgili son olarak Selcen Hatun'un Kan Turalı'yı korkutmasını örnek verebiliriz. Anlatıcının bu bölümünde Selcen Hatun temrenini gizlice çıkardığı oku Kan Turalı'ya atar. Ok, Kan Turalı'nın başını sıyırıp geçer. Okun Kan Turalı'yı sıyırıp geçtiğini mizahî bir şekilde aktarmak isteyen anlatıcı "... başında olan bit ayağına indi..." (Ergin 2007: 141) ifadesini kullanmıştır.

## 2.6. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy

Olağanüstü bir yaratıkla Basat'ın mücadelesinin işlendiği Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda mizah, doğaüstü bir yaratık olan Tepegözle sağlanmış. Bu yaratık o kadar büyüktür ki Basat onun çizmesinin içine sığar. Mizahi yönden en dikkat çeken bölüm ise Basat ile Tepegöz'ün mücadelesinin yer aldığı kısımdır. Bunun sebebi ise abartının ve tezadın bir araya gelmesidir. Basat, Tepegöz'ü görür görmez ok atmaya başlar. Sırtına ok isabet eden Tepegöz ise bunları sinek zanneder (Ergin 2007: 158). Burada anlatıcı, Tepegöz'ün iriliğini ve gücünü anlatabilmek için komiğe başvurur. Tepegöz farkında olmadan söylediği sözlerle Basat'ı küçük görerek sineğe benzetir. Kahramanın yüceltilmesi için başvurulan yöntemlerden bir diğeri de düşmanın kahramandan daha üstün fiziki özelliklere sahip olduğunu gösteren tasvirlerin yapılmasıdır. Kendinden üstün fiziki özelliklere sahip düşmanı alt eden kahraman, halkın gözünde daha da yücelir. Bu

anlatıda da Tepegöz, Basat'a göre çok üstün gösterilmeye çalışılırken mizahın inandırıcı ya da başka bir ifadeyle ikna edici gücü kullanılır. Kendisine isabet eden okları sinek zannederek *usandım bu sineklerden* diyen Tepegöz, kendisine isabet eden okları bile hissedemeyecek kadar iri ve güçlü gösterilmiştir. Böylece Tepegöz'ün korkutucu görünüşü mizahın arkasına saklanmıştır. Basat'ın kendisine ok attığını gören Tepegöz, her gün yemesi için Oğuz'dan gönderilen iki adam ve beş yüz koyunu hatırlatmak ve Oğuz'un içine düştüğü çaresiz durumla alay etmek amacıyla Basat'ı kastederek "Oğuzdan yine bize bir turfanda kuzu geldi..."(Ergin 2007: 158) sözünü söyler. Bu ifadeyle hem Oğuz'un içine düştüğü durum mizahi bir ifadeyle dile getirilmiş, hem de Oğuz'un en güçlü savaşçısı olan Basat bile kurbanlık kuzuya benzetilerek uyumsuz bir durum oluşturulmuştur.

## 2.7. Begil Oğlu Emren Boyu

Begil oğlu Emren boyunda Emren ile düşmanın karşılıklı atışması dikkat çekicidir. Burada iki tarafın birbirlerinin çeşitli özelliklerini ele alarak birbirlerini küçük düşürmeye çalışmak amacıyla söyledikleri sözler mizahı ortaya çıkarmıştır. Kafir ile Emren arasında geçen konuşma şöyledir:

<p>Aydur. Oğlan oğlan ay oğlan Haramzada oğlan Altında al aygırı aruk oğlan Kara polad öz kılıcı gedik oğlan Elindeki sünüsü sınık oğlan Ağ tozlu yayı gide oğlan Bilüğünde toksan okı seyrek oğlan Yanındağı yoldaşları çıplak oğlan Karanguluça gözleri çöngü oğlan ... Oğlan dahı burada soylamış görelim ne soylamış: Aydur: Herze merze söyleme mere itüm kafir Altumda al aygırımı ne beğenmezsin Seni gördü oynar Egnümdeki demür tonum çignüm kısar Kara polad öz kılıcı kınını toğrar Kargu talı sünüm ne beğenmezsin Göksün delüp göge pırlar ...(Ergin 1997: 222)</p>	<p>Der: Oğlan oğlan ey oğlan Haramzade oğlan Altında al aygırı zayıf oğlan Kara çelik öz kılıcı çentik oğlan Elindeki mızrağı kırık oğlan Ak kirişli yayı kısa oğlan Okluğunda doksan oku seyrek oğlan Yanındaki arkadaşları çıplak oğlan Karanlıklı gözleri fersiz oğlan ... Oğlan da burada söylemiş, görelim ne söylemiş: Der: Herze merze söyleme bre itim kafir Altımda al aygırımı ne beğenmezsin Seni gördü oynar Üstümdeki demir giyimim omuzumu kısar Kara çelik öz kılıcım kınını doğrar Kargı dahı mızrağımı ne beğenmezsin Göğsünü delip göge fırlar ...(Ergin 2007: 172-173)</p>
--	---

Görüldüğü gibi karşılıklı atışmada üstün gelme kuramıyla birlikte insana, topluma ya da insana ait nesneyle ilgili uyumsuzluklar ortaya atılarak insanın ve nesnenin bayağılaştırılması yoluna gidilmiştir. Bayağılaştırma sonucu ise mizahi bir ifade elde edilmiştir.

### 2.8. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu

Bu boyda düşmanı tek başına birkaç defa bozguna uğratan Segrek'le baş edemeyeceğini anlayan düşman, Segrek'le dövüşmesi için yıllardır kalede esir tutulan Segrek'in ağabeyi Egrek'i gönderir. Egrek, beraberinde gelen düşman askerlerine gelin beraber gidip dövüşelim dese de Segrek'ten korkan düşman askerlerinin çekingen tavrı mizahi bir şekilde anlatılmıştır. Diğer boylarda olduğu gibi bu boyda da Oğuz kahramanı üstün gösterilirken düşman askeri korkak ve beceriksiz gösterilerek komik duruma düşürülmüştür. Üstelik yorgun olan Segrek, düşman her üzerine vardığında uykusundan kalkarak düşmanla savaşmış ve tekrar uykuya dalmıştır. Böylece kalabalık bir düşman ordusunun tek başına uyuyan bir Oğuz gencini bile yenemediğini gösteren komik bir mizansen oluşturulmuştur. Bu mizansen oluşturulurken komiği ortaya çıkaran şeylerdeki uyumsuzluk ilkesinden yararlanılmış, insana ait bir bozukluk olan işte başarısızlık etkeni mizahi bir şekilde olay örgüsü içinde işlenmiştir. "Üç yüz kafir açıkta durdular. Egrek der: Gelin varalım dedi, turalım. Kafirler der: Tekür'den buyruk sana oldu, sen var dediler. Egrek der: İşte uyuyor, gelin varalım dedi. Kafirler der: Ay ne uyumak, koltuğunun altından bakar, kalkar bize geniş ovayı dar gösterir dediler." (Ergin 2007: 185).

### 2.9. Salur Kazan Esir Olup Uruz'un Çıkardığı Boy

Kötüye ait olan unsurların ortadan kaldırılmasıyla birlikte insan üzerinde hâkimiyet kuran kötülükle ilgili yılgınlık, korku ve üzüntü gibi olumsuzluklar, yerini mizaha bırakır. Gerçekliği kalmayan kötü, mizahla hatırlatılır. "Destanlardaki trajedinin ilk biçimleriyle mizah vücut bulmuştur, çünkü gücü kalmamış ya da ortadan kaldırılmış bir kötü mizah etkisi yaratarak eğlence ortamı hazırlar" (Öngören 1998: 17). Dede Korkut Kitabı'ndaki kötüler de kahraman tarafından alt edilmiş kötülerdir. Bu alt etme sadece savaş yoluyla değil, konuşma ya da davranışlar aracılığıyla da olabilir. Zengin bir mizahi dokuya sahip Salur Kazan'ın esir olup oğlu Uruz'un çıkardığı boyda mizahı ortaya çıkaran çeşitli tekniklerin yanı sıra kötünün ortadan kaldırılması ya da yok sayılması yoluna başvurulduğu görülür. Başka bir ifadeyle hem kötü hem de kötü koşullar görmezden gelinerek komik bir ortam oluşturulmuştur. Bunun yaparken karakter komiği ile üstün gelme tekniklerinden destek alınmıştır. Düşman eline esir düşen Salur Kazan, Oğuzların beyi olmasına rağmen statüsünü bir kenara bırakarak gerek davranış-

larıyla gerekse konuşmalarıyla aşağılayıp küçümseyerek yok saydığı düşmanı komik duruma düşürmüştür.

Salur Kazan, Oğuz beylerine mahsus yedi günlük uykusuna yatar ve bu ağır uyku sırasında düşmana esir düşer. Düşman, Kazan'ı ellerinden bağlayarak arabaya yükler. Düşmana uykusunda yakalanan Kazan, mücadeleye başından yenik başlar. Burda anlatıcı sezdirme yoluyla düşmanı küçümseyerek bir Oğuz kahramanının ancak uykusunda düşman eline geçebileceği mesajını verir. Küçümseme sırası anlatıcıdan Kazan Bey'e geçer. Uykusundan uyanan Kazan Bey kahkaha atarak gülmeye başlar. Anlaşılacağı üzere, Kazan Bey esir olduğunu anlasa da düşmanı küçümseyerek görmezden gelir. Kendisine neden gülüyorsun diye soran düşman askerlerine üzerinde olduğu arabayı hareket halindeyken sallandığı için beşiği, yanındaki düşman askerlerini de dadıları zannettiği için güldüğünü söyleyen Salur Kazan, düşmanla alay eder. Kazan'ın bu davranışı öncelikle karakter komiğine girer. Oğuzların beyi Salur Kazan, kendisinden beklenmeyen bir hareket sergilemiş, kendini bir çocuk gibi göstererek uyersiz bir tip çizmiştir. Böylece kötü etkisiz hâle getirilerek mizahi bir unsur haline dönüştürülmüştür.

Anlatıdaki bir başka komik ise Kazan'ın Tekfur'un karısıyla alay ettiği bölümdedir. Kazan Bey'i merak eden kadın, Kazan'ın hapsedildiği yere giderek ona birtakım sorular sorar. *Ne yiyip ne içiyorsun* sorusuna aldığı cevap kadını dehşete düşürür, çünkü Kazan mantık ilkelerini altüst eden bir cevap vermiştir. Yer altında hapis tutulmasını fırsata çeviren Kazan Bey, ölülerinize verilen yemekleri ellerinden alarak yiyor, yorgasına (sarsıntısız koşanına) biniyor, yaşlılarını yedekte çekiyorum demiştir. Bunu duyan kadın dehşet içinde "... dinin için Kazan Bey yedi yaşında bir kızcağzım ölmüştür, kerem eyle ona binme." der. Kazan ise kadının bu isteğine karşılık "... ölülerinizde ondan yorga yoktur, hep ona biniyorum." cevabını verir. Bunun üzerine kadın sinirlenerek senin elinden ne yeryüzünde dirimiz ne de yer altında ölümüz kurtulmuştur diyerek oradan ayrılır (Ergin 2007: 192). Görüldüğü gibi Kazan'ın oluşturduğu komik ve uyumsuz öte dünya sahnesi, söylediği uyersiz ve mantık dışı sözler, Tekfur'un karısının cehaleti ve saflığı mizahi bir durum oluşturmuştur. Özellikle kadının beklediği cevabı alamaması üzerine dikkatin başka tarafa çekilmesiyle komiğin etkisi daha da arttırılmıştır.

Mizah yapma öncelikle özgüven gerektirir. Salur Kazan, özgüveni sayesinde düşmanı bir kez daha aşağılayarak yok etmiştir. Böylece ortaya aşağılanarak komik duruma düşmüş ve kötü özelliği elinden alınmış bir düşman kalır. Zaten üstün gelme yoluyla yapılan komik, bu şekilde ortaya çıkar. Serbest bırakıldığı takdirde bir daha kendilerine savaş açmaması konusunda Kazan Bey'den söz

isteyen düşman yine Kazan Bey'in mizahi oyununa gelir. Binmek için bir kâfir isteyen Salur Kazan, getirilen kişinin sırtına eyer koyup ağzına gem vurarak üzerine biner. Gemi çekip ağzını ayırmak ve kaburgalarına vurmak suretiyle üzerine bindiği adamı öldürür (Ergin 2007: 193). Anlaşılacağı üzere burada da karşısındaki düşmanı hareketleriyle küçümseyerek aşağılayan Salur Kazan, düşmanı yok ederek mizahi bir obje haline getirmiştir. Düşmanın bir adamını binmesi için Kazan'a vermesi ve Kazan'ın kendisine getirilen adamın ağzına gem sırtına eyer vurarak üzerine binmesi şeklinde oluşturulan mizansenle düşmana böyle akılsız olduğunuz sürece sırtınıza bineniniz çok olur mesajı verilmek istenir gibidir. Bu tablo, düşmanın Kazan Bey karşısında ne kadar çaresiz kaldığını gösterir. Kazan Bey bunu savaşarak değil, düşmanı ciddiye almayıp komik duruma düşürerek başarmıştır.

Anlatının sonunda kopuzunu eline alan Salur Kazan, söylediği şiirlerin ne-redeyse hepsinde düşmanı küçük görüp aşağılayarak gülünç duruma düşürmüştür. Bu şiirlerde düşmanın maddi manevi bütün değerlerinin yerilmesi ve alaya alınması dikkat çekicidir. Salur Kazan, sunuştaki uyumsuzluk kuramının yardımıyla üstünlüğünü çeşitli benzetme ve ifadelerle vurgulamıştır. Bunlardan birini örnek olarak verecek olursak:

İt gibi güv güv iden çerkez hırslu	İt gibi güv güv eden çerkes hırslı
Küçücük tonuz şölenli	Küçücük domuz şölenli
Bir torba saman döşekli	Bir torba saman döşekli
Yarım kerpiç yasduklu	Yarım kerpiç yastıklı
Yonma ağaç tanrılı	Yontma ağaç Tanrılı
Köpegüm kafir ...(Ergin 1997:238)	Köpegim kafir ... (Ergin 2007: 197)

### Sonuç

Hangi yüzyılda olursa olsun mizahın bir kullanım şekli olmuştur. Kimi zaman eğlencelerde kimi zaman törenlerde kimi zaman ise anlatılarda yerini alan mizah, içinden çıktığı toplumun düşünce bazındaki tüm değerlerini bünyesinde toplayarak kendi üslubuyla yansıtmasını bilmiştir. Toplumun yaşam tarzı ve dünya görüşüyle örtüşen bu yansıma, doğal olarak toplumun yüzyıllardan beri süregelen kültürel birikiminin özünü oluşturur. Halkın düşünce prizmasından süzülerek oluşan bu öz, toplumun tüm kodlarını içerir.

Türk milletinin kültürel birikimini bünyesine barındıran Dede Korkut Kitabı'nı mizahi yönden inceleyerek eserin olduğu IX-XI. yüzyıllardaki insanların hayat şekilleri ve dünya görüşleri hakkında bilgi sahibi olmayı amaç edindik. Toplumun yaşam felsefesini yansıtan gülünç unsurları ele alarak Oğuzların mi-

zahi anlayışlarını ortaya çıkarmaya çalıştık. Onların hareketli ve mücadelelerle dolu dünyasına mizah kuramlarıyla yaklaşarak çeşitli sonuçlar elde ettik. Öncelikle daha çok harekete ve küçük düşürmeye ya da başka bir deyişle böbürlenmeye, dolayısıyla kendisini büyük görmeye dayalı mizah yapıldığını, çok yönlü bir mizah anlayışının o dönemde fazla yaygın olmadığını tespit ettik. Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılarda çoğunlukla yergi yoluyla mizah yapıldığını belirledik. Yergi, acımasız bir şekilde yapılmış, kişi ya da topluma ait maddi manevi bütün değerler dikkat edilmeksizin küçük görülerek aşağılanmıştır. Küçük görme ya da aşağılama genellikle düşmana yapılmış, düşmanın değer verdiği her şey mizahi ifadelerle önemsiz, çirkin ve kötü gösterilmiştir. Böylece düşman ya da kötü, komik duruma düşürülüp değersizleştirilerek ortadan kaldırılmıştır.

Sürekli mücadele halinde olunan düşman ve zor tabiat şartlarında ya da başka bir ifadeyle sert bozkır kültürüne dayalı acımasız hayat koşullarının çevrelediği bir ortamda oluşan komiğin arka planında *negatif mizah* bulunmaktadır. Anlatıda belirlediğimiz mizahi unsurların önemli bir kısmı *negatif mizah* örneğidir.

Toplumun hayat tarzı ve kültürünün, mizahını da şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Bu şekilde ortaya çıkan mizah anlayışıyla elde edilen komik, toplumun beklentilerine cevap verecek niteliktedir. Ayrıca düşmanın hakir görülmesi ve küçük düşürülmesini konu alan mizahın yapılabilmesi için düşmanın ya da kötünün sosyal ve kültürel değerlerinin de iyi bilinmesi gerekmektedir. Kötüyü ya da düşmanı çeşitli şekillerde yok etme isteğinin harekete geçirdiği eğlenme dürtüsüyle vücut bulan komik ve komiğin sonucu olarak ortaya çıkan gülme, mizahla elde edilir. Bu süreçte toplumun sosyokültürel yaşantısı ve maddi-manevi değer yargılarıyla şekillenen mizah anlayışı önemli bir rol oynar.

#### KAYNAKÇA

- BAŞGÖZ, İlhan (1998). "Dede Korkut Destanında Epitetler", çev. Nebi Özdemir, *Milli Folklor*, 37/ Bahar: 23-35.
- BERGSON, Henri (2006). *Gülme Komiğin Anlamı Üstüne Deneme*, çev.: Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- DEFNE, Zeki Ömer (1988). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- FREUD, Sigmund (2003). *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*, çev.: Emre Kapkın, İstanbul: Payel Yay.
- CEBECİ, Oğuz (2008). *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*, İstanbul: İthaki Yay.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ERGİN, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı 1 (Giriş-Metin-Faksimile)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- , (2007). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yay.

- Kâşgarlı Mahmûd (2005). *Divânü Lugâtit-Türk*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- KORTANTAMER, Tunca (2007). *Temmuzda Kar Satmak*, Ankara: Phoenix Yay.
- MORREALL, John (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*, çev.: Kubilay Aysevener - Şenay Soyer, İstanbul: İris Yay.
- NESİN, Aziz (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, İstanbul: Akbaba Yay.
- ÖĞÜT EKER, Gülin (2009). *İnsan Kültür Mizah*, Ankara, Grafiker Yay.
- ÖNGÖREN, Ferit (1998). *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- TÜRKMEN, Fikret (1996). "Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasrettin Hoca Fıkraları". *Türk Kültürü* 403 / Kasım: 651-652.
- <http://www.imdb.com/title/tt0252360/> (Bağlantı Tarihi 05.06.2011)
- <http://www.imdb.com/title/tt0253779/> (Bağlantı Tarihi 06.06.2011)